

remansit, quia ita se æqualiter ponderavit, ut et luserit ac sanus descenderit, ita me stupidum reddidit, ut ipsum etiam imperatorem mea admiratio non lateret. Unde et accersito interprete, quid mihi mirabilius videretur, est sciscitatus: puer, qui se adeo moderate rexit, ut immobile lignum esset, an is, qui id in fronte tam argumentose tenuerat, ut puerorum nec pondus neque ludus vel modicum flecteret. Cumque me ignorare, quid mihi thaumastoteron, id est mirabilius, videretur, edicerem, magno inflatus cachinno, se similiter neque scire, respondit.

10. Sed neque hoc silentio prætereundum esse arbitror, quid novi mirique aliud eodem perspexerim. In ea quæ ante vaiophoron, quod nos palmarum ramos dicimus, ebdomada, tam militibus quamque et in diversis constitutis officiis numismatorum aureorum erogationem, prout cujusque meretur officium, imperator facit. Cui erogationi quia me interesse voluit, venire præcepit. Fuit autem hujusmodi. Erat apposita 10 cubitorum longitudinis ac quattuor latitudinis mensa, quæ numismata loculis colligata, prout cuique debebatur, numeris extrinsecus in locutis scriptis, retinebat. Ingrediebantur denique ante imperatorem, non confuse, sed ordinatim, secundum vocantis vocem, qui scripta virorum secundum officii dignitatem nomina recitabat. Quorum prius vocatus est rector domus, cui non in manibus, sed in humeris posita sunt numismata cum scaramangis (146 quattuor. Post quem o domesticos tis ascalonas, et o delongaris tis ploos, sunt vocati; quorum alter militibus, na-

vigantibus præest alter. Hi itaque pari numero, quia dignitas par erat, numismata et scaramangas suscipientes, præ multitudine non jam in humeris portaverunt, sed adjuvantibus aliis post se cum labore traxerunt. Post hos admissi sunt magistri numero 24, quibus erogatæ sunt numismatorum aureorum libræ, unicuique secundum eundem numerum 24 cum scaramangis duabus. Patriciorum deinde ordo hoc pone est secutus, et duodecim numismatorum libris cum scaramangia una donatus. Qui sicut nec patriciorum, ita nec librarum, nisi quod unicuique dabatur, numerum scio. Turba post hæc inmensa vocatur, protospathariorum, spatharocandidatorum ⁴²⁴, kionitarum, manglavitaram, protocaravorum, quorum 7 alius, 6, 5, 4, 3, 2, 1, secundum dignitatis modum acceperat alius. Neque enim hoc te una patratum ⁴²⁵ esse die existimare velim. Ceptum quippe quinta feria ab hora diei ⁴²⁶ prima usque in horam quartam ⁴²⁷, sexta et septima feria est ab imperatore finitum. His namque qui minusquam libram accipiunt, non jam imperator ⁴²⁸, sed parakinumenos in ea quæ ante pascha est tota ebdomada tribuit. Adstante itaque me, et cum admiratione rem considerante, per logothetam, quid super hac re mihi placeret, sciscitatus ⁴²⁹ est imperator. Cui inquam: « Placeret ⁴³⁰ sane, si ⁴³¹ prodesset; sicut et estuanti diviti Lazari visa requies prodesset, si proveniret ⁴³²; cui quia non accidit, qui quæso placere potuit? » Subridens itaque imperator, paululum pudore commotus, ut ad se irem, capite innuit, palliumque magnum cum aureorum libra, quam libenter dedit, libentius accepi.

VARIE LECTIONES.

⁴²⁴ candidatorum reliqua capitula desunt 5. 3 a 5°. hinc folium excisum in codice 5 a. Editio princeps addit: et id genus clientum. ⁴²⁵ paratum 2. ⁴²⁶ die 1. 2. ⁴²⁷ quartam et sexta et s. f. ab 2. ⁴²⁸ duæ voces membrana abscissa exiderunt in 2. ⁴²⁹ suscitatus 2. ⁴³⁰ Placere 2. ⁴³¹ vox excidit in 2. ⁴³² vox obscurior in 2.

NOTÆ.

(146) penula, pallii militaris genus.

LIUTPRANDI

CREMONENSIS EPISCOPI

LIBER

DE REBUS GESTIS OTTONIS MAGNI IMPERATORIS ⁽⁴³³⁾

(An. 960.) 1. Regnantibus ⁴³⁴, imo sævientibus, in Italia, et ut verius fateamur tyrannidem exercentibus, Berengario atque Adalberto Johannes summus pontifex et universalis papa, cujus tunc æcclesia supradictorum Berengarii atque Adalberti sevitiam erat experta, nuntios sanctæ Romanæ æcclesiæ ⁴³⁵,

Johannem videlicet cardinalem diaconem, et Azonem scriniarium, serenissimo atque piissimo tunc regi, nunc augusto cesari, Ottoni destinavit suppliciter litteris et rerum signis orans, quatinus Dei pro amore sanctorumque apostolorumque Petri et Pauli, quos delictorum suorum cupierat esse remis-

VARIE LECTIONES.

⁴³³ inscriptio INCIPIT LIBER SEPTIMUS DE REBUS OTTONIS extat non nisi in 5. et 5a. Divisionem capitulum quæ in codicibus desideratur, institui, ⁴³⁴ codex 2. in voce Waldpertus sanctæ orditur. e. in fine deletum 4.

soros, se sibi que commissam sanctam Romanam ecclesiam ex eorum faucibus liberaret, ac saluti et libertati pristinae restitueret. Hæc dum Romani nuntii conqueruntur vir venerabilis Waldpertus, sanctæ Mediolanensis ecclesiæ archiepiscopus, semivivus ex prædictorum rabie Berengarii atque Adelberti liberatus, superius memorati Ottonis, tunc regis nunc cesaris augusti, potentiam addit, indicans, se non posse ferre et pati Berengarii atque Adelberti, necnon et Willæ sævitiam, quæ Mannassen Arelatensem episcopum contra jus fasque Mediolanensi sedi præfecerat. Aiebat sane, hanc ecclesiæ suæ esse calamitatem, quæ, quod se suosque capere oporteret, interciperet. Sed Waldo Cumanus episcopus hunc pone est secutus, non disparem a Berengario, Adalperto et Willa, quam Waldpertus, contumeliam clamitans se esse perpessum. Venerant et nonnulli alterius ordinis ex Italia viri, quos inter illustris maschio Othbertus cum apostolicis cucurrerat nuntiis, a sanctissimo Ottone, tunc rege nunc augusto cæsare, consilium, auxilium expetens.

(An. 961.) 2. Horum itaque rex piissimus lacrimosis quæstibus inclinatus, non quæ sua sed quæ Jesu Christi sunt cogitans, filium suum sibi æquivo-cum contra morem puerilibus in annis regem constituens, eum in Saxonia dereliquit; ipse collectis copiis Italiam percitus venit. Qui tanto Berengarium atque Adalpertum celerius regno expulit, quanto constat, quod commilitones Petrum et Paulum sanctissimos apostolos habuit. Bonus itaque rex dispersa congregans et fracta consolidans, quod cuique proprium fuit restituit dein Romam similia facturus adivit.

(An. 962.) 3. Ubi miro ornatu novoque apparatu susceptus, ab eodem summo pontifice et universali papa Johanne unctionem suscepit imperii; solum propria non restituit, verum etiam ingentibus gemmarum, auri argentique muneribus honoravit (Febr. 2). Jusjurandum vero ab eodem papa Johanne supra preciosissimum corpus sancti Petri, atque omnibus civitatis proceribus, se numquam Berengario atque Adelberto auxiliaturum, accepit. Post hæc Papiam ⁴³⁶ (147) quantotius repedavit.

(An. 963.) 4. Interea præfatus papa Johannes, juramenti et promissionis oblitus quam sancto fecerat imperatori, ob Adelbertum, ut se adeat, mittit, juramento ei adfirmans, se illum contra sanctissimi imperatoris potentiam adjuturum. Adeo enim eundem Adelbertum, ecclesiarum Dei ejusdemque papæ Johannis persecutorem, imperator sanctus terruerat, ut omnem Italiam deserens, Fraxinetum adiret, seque Sarracenorum fidei commendaret. Imperator

A denique justus, cur Adelbertum Johannes papa, quem prius odio vehementi insequeretur, nunc diligeret, satis mirari non potuit. Accersitis quam ob rem quibusdam familiaribus (148), si hoc verum esset, Romam dirigit percontatum. Cumque eodem nuntii pervenissent, hujusmodi non a quibuslibet, sed ab omnibus, aut paucis, Romanis ⁴³⁷ civibus responsa suscipiunt: « Non dispar videtur ratio, cur Johannes papa sanctissimum imperatorem, suum scilicet ex Adalberti manibus liberatorem, et diabolus oderit Creatorem. Imperator, quemadmodum re ipsa experti sumus, ea quæ Dei sunt sapit, operatur, diligit; ecclesiastica et sæcularia negotia armis tutatur, moribus ornat, legibus emundat, Johannes papa his omnibus adversatur. Non clam populo est, quod fatemur. Testis est Rainerii sui ipsius militis vidua, quam cæco captus igne, multis præfatam urbibus, sacrosanctis beati Petri donavit aureis crucibus atque calicibus. Testis est Stephana, ejus amita, quæ in effusione quod ex eo conceperat, recens hominem exivit. Quid si cuncta taceant, Lateranense palatium, sanctorum quondam hospitium, nunc prostibulum meretricum, non silebit, amitam conjugem, Stephaniam alterius concubinae sororem. Testis omnium gentium præter Romanarum absentia mulierum, quæ sanctorum apostolorum limina orandi gratia timent viscere, cum nonnullas ante dies paucos hunc audierint conjugatas, viduas, virgines, vi oppressisse. Testes sunt sanctorum apostolorum ecclesiæ, quæ non stillatim pluviam, sed totum tectum intrinsecus, supra ipsa etiam sacrosancta altaria imbrem admittunt. Quanto nos terrore tigna afficiunt, cum divinam ⁴³⁸ opem eodem deposcimus? mors in tectis regnat, quæ nos orare multa volentes impedit, atque domum Domini mox relinquere cogit. Testes sunt non solum juncearum curatura, sed et cotidianarum mulieres (149) formarum. Cui idem est, « Et silicem pedibus quæ conterunt atrum (150), » et quæ magnorum subvehuntur adjutorio jumentorum. Atque hoc rei est quod tanta ei cum imperatore sancto discordia est, « lupis et agnis quanta sortito optigit (151). » Illi hæc ut impunitè liceat, Adalpertum sibi patrem, tutorem, defensorem parat. »

5. Hæc dum a redeuntibus nuntiis imperator audiret: « Puer inquit, est, facile bonorum immutabitur exemplo virorum. Sperabo eum objurgatione honesta, suasionem liberali, facile ex illis sese emersum malis; dicemusque cum propheta: *Hæc est immutatio dextræ Excelsi* (Psal. LXXVI, 11). » Et adjecit: « Quod prius rerum ordo deposcit, Berengarium in Feretrato monte resistentem propulset-

VARIAE LECTIONES.

⁴³⁶ papiam vel patriam 2. patriam 5 a. ⁴³⁷ i. e. non a quibuslibet aut paucis sed ab omnibus R. c. ⁴³⁸ divina 2.

NOTÆ.

(147) Anno 962, April 2, 9, 20, diplomata ibi condidit.

(148) Liudprando?

(149) Id est, non solum ancillæ sed et meretrices

publicæ.

(150) Juvenal. Sat. vi, 350.

(151) Horat. 55 Epod. 4, 1.

mus; dein paterna abdicatione ⁴³⁹ domnum papam conveniamus; si non voluntate, verecundia saltem in virum perfectum sese commutabit. Sicque forsitan devictus, bene consuescere pudebit ⁴⁴⁰ desuescere.»

6. His expletis, Papiæ navim conscendit, ac per Heridani ⁴⁴¹ alveum Ravennam usque pervenit; indeque progrediens montem Feretratum, qui sancti Leonis dicitur, in quo Berengarius et Willa erant, obsedit (*Mai., Jnn., Jul.*). Quo et præfatus papa Leonem, venerabilem sanctæ Romanæ Ecclesiæ tunc proto-scrinarium, nunc (152) in eadem sede beati Petri apostolorum vicarium, necnon et Demetrium, optimatum Romanorum illustriorem, sancto imperatori nuntios dirigit, mandans haud mirum esse, si hactenus juventutis igne victus, puerile quid gesserit; jam tempus instabat, cum alieno cuperet vivere more. Mandavit etiam dolose quædam: Leonem episcopum et Johannem diaconem cardinalem, suos infideles suscepisset, et quia ⁴⁴² sanctus imperator promissionis suæ fidem violaret, dum eos qui eo loci manebant, non ipsi sed sibi juramento astringeret. Quibus imperator: « Pro correctione, inquit, ac morum immutatione, quam promittit, gratias ago; ex promissionis vero commutatione, cujus me arguit, fecisse, si verum sit, ipsi perpendite. Omnem terram sancti Petri, quæ nostræ potestati proveniret, promisimus reddere; atque id rei est, quod ex hac munitione Berengarium cum omni familia pellere laboramus. Quo enim pacto terram hanc ei reddere possumus, si non prius eam ex violentorum manibus ereptam, potestati nostræ subdamus? Leonem episcopum et Johannem cardinalem diaconem, suos infideles, quos nos suscepisse accusat, his temporibus nec vidimus, nec suscepimus; Constantinopolim domno papa eos ob injuriam nostram proficiscentes dirigente, Capue sunt, ut audivimus, capti. Quibuscum etiam Saleccum, natione Bulgarum, educatione Ungarum, domni papæ familiarissimum, et Zacheum virum reprobatum, divinarum atque humanarum inscium litterarum, a domno papa episcopum (153) noviter consecratum, et Ungariis ad prædicandum, ut super nos irruant, destinatum, eodem captos esse audivimus. Hæc domnum papam nullis narrantibus fecisse crederemus nisi litteræ fidem admitterent, quæ plumbo signatæ sui nominis characteres monstrant.»

7. His expletis, Landohardum a Saxoniam Mimen-densem et Liudprandum ab Italia Cremonensem, episcopos, cum præfatis nuntiis Romam dirigit, domno papæ se incupabilem esse satisfacturos. Quorum etiam militibus hoc imperator justus imposuit, ut si secus domnus papa non credere, duello verum esse approbarent. Præfati igitur Landohardus et

A Liudprandus episcopi Romam ante domni papæ præsentiam venientes, tanto sunt in honore suscepti, ut non eos lateret, quanto sanctum imperatorem tedio fastidiret. Ordinatum tamen, prout eis injunctum fuerat, enarrantes, non juramento, non duello satisfactionem papa recipere voluit, sed in eadem qua fuerat mentis duritia mansit. Subdole tamen post dies octo Johannem episcopum Narniensem, et Benedictum cardinalem diaconem, cum istis domno imperatori destinavit, putans se hunc suis deludere posse versutiis; cui nimis est verba dare difficile. Ante quorum reditum Adelbertus, invitante papa, a Fraxineto rediens, Centumcellas advenit; dein Romam profectus, non, ut debuit, repudiatus sed honorilice a papa est susceptus.

B 8. Hæc dum aguntur, phœbi radiis grave Cancris sidus inestuaus imperatorem Romanis arcibus propellebat (*Jul.*). Sed cum virginale sidus gratam rediens temperiem ferret, collectis copiis, clam Romanis invitantibus, Romam advenit (*Sept.*). Quid enim clam dixerim, cum major Romanorum pars optimatum sancti Pauli castellum invaserit, sanctumque imperatorem obsidibus etiam datis invitavit? Quid multis morer? juxta urbem castrametatus imperator, Roma papa simul atque Adalpertus aufugiunt. Cives vero imperatorem sanctum cum suis omnibus in urbem suscipiunt, fidelitatem repromittunt; hoc ad dentes et firmiter jurantes numquam se papam electuros ⁴⁴³ aut ordinaturos præter consensum et electionem domni imperatoris Ottonis cesaris augusti, filiique ipsius regis Ottonis.

C 9. Post triduum, rogantibus tam Romanis episcopis quam plebe, magnus in sancti Petri ecclesia fit conventus, sederuntque cum imperatore archiepiscopi, ab Italia pro Ingelfredo Aquilegeni patriarcha, quem in eadem urbe languor repente, ut fit, ortus arripuerat, Rodolfus ⁴⁴⁴ diaconus, Waldpertus Mediolanensis, Petrus Ravennas; a Saxonia, Adeltacarchiepiscopus et Landohardus episcopus Mimen-densis; a Francia, Otkerius episcopus Spirensis. Hupertus Parmensis; ab Italia, Liudprandus Cremonensis, Hermenaldus Regensis; a Tuscia, Cuonradus ⁴⁴⁵ Lucensis, Everarius Aritiensis, Pisanus ⁴⁴⁶ Seniensis, Florentius Pestrusensis (154), Petrus Camerinensis, Spoletinus; a Romanis, Gregorius Albanensis, Sico Hostiensis, Benedictus Portuensis, Lucidus Gaven-sis, Theophilactus Prænestinus, Wido Silvæ candidæ, Leo Veletrinensis, Dico Bledensis, Stephanus Cerensis, Johannes Nepesinus, Johannes Tiburtinus, Johannes Forocludensis (155), Romanus Feretinen-sis, Johannes Normensis, Johannes Berulensis, Marinus Sutrinus, Johannes Narniensis, Johannes

VARIÆ LECTIONES.

⁴³⁹ applicatione? ⁴⁴⁰ pudebis 1. ⁴⁴¹ heridari 1, ⁴⁴² quia et linea sequenti quod 1. ⁴⁴³ electuro 1. ⁴⁴⁴ ita 1. ⁴⁴⁵ Cuoradus 1. ⁴⁴⁶ codex hic non distinguit.

NOTÆ.

(152) Sedit anno 962, Dec. — 963 Maat.
(153) Gezani prope Velitras.

(154) i. e. Florentinus Pistoien-sis.
(155) Forum Claudii prope Calinum olim situm,

Sabinensis, Johannes Callasensis Falarensis (156), Alatrinensis, Ortanus, Johannes Anagninensis, Trebensis, Sabbatinus Tarracinensis, Stephanus cardinalis archipresbiter tituli Balbinæ, Dominicus tituli Anatasie, Petrus tituli Damasi, Theophilactus tituli Chrisogoni, Johannes tituli Equitii, Johannes tituli Susannæ, Petrus tituli Pamachii, Adrianus tituli Callixti, Johannes tituli Cecilie, Adrianus tituli Lucinæ, Benedictus tituli Sixti, tituli sanctorum quatuor Coronatorum, Stephanus tituli Sabinæ, Benedictus cardinalis, archidiaconus, Johannes diaconus, Bonofilius diaconus cardinalis, primicerius, Georgius secundicerius, Stephanus aminiculator, Andreas arcarius, Sergius primicerius defensorum, Johannes sacellarius⁴⁴⁷, Stephanus, Theophilactus, Adrianus, Stephanus, Benedictus, Azo, Adrianus Romanus, Leo, Benedictus, Leo, item Leo, et Leo, scrinarii, Leo primicerius scolæ cantorum, Benedictus subdiaconus et oblationarius, Azo, Benedictus Demetrius, Johannes, Amicus, Sergius, Benedictus, Urso, Johannes, Benedictus subdiaconus, subpulmentarius, et Stephanus archiacolitus cum omnibus acolitis et regionariis; ex primatibus Romanæ civitatis, Stephanus filius Johannissuperista, Demetrius Meliosi, Crescentius Caballi marmorei, Johannes cognomento Mizina, Stephanus de Imiza, Theodorus de Rufina, Johannes de Primicerio, Leo de Cazunuli, Rihkardus, Petrus de Canaparia, Benedictus cum Bulgamino filio suo; ex plebe Petrus, qui et imperiola⁴⁴⁸ est dictus, adstitit cum omni Romanorum militia.

10. His itaque residentibus silentiumque summum tenentibus, ita sanctus est imperator exorsus: **C** « Quam decorum esset tam claro sancto loquere domnum papam Johannem interesse concilio. Verum cur tantum declinaverit cœtum, vos, o sancti patres, consulimus, quibus communis cum eo vita⁴⁴⁹ ac commune negotium extitit. » Tunc Romani pontifices et cardinales presbiteri ac diaconi, cum universa plebe dixerunt: « Miramur sanetissimam prudentiam vestram nos hoc velle percontari, quod non Hibericos, nec Babilonicos, nec Indicos incolas latet. Non hic jam vel de ipsis est qui veniunt in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces; ita aperte sævit, ita palam diabolica pertractat negotia, ut nihil circuitionis utatur. » Imperator respondit: « Justum nobis videtur, ut accusationes nominatim expriman-⁴⁵⁰ tur; dein quid agendum nobis sit, communi concilio pertractetur, » Tunc consurgens Petrus cardinalis⁴⁵¹ presbiter, se vidisse illum missam celebrasse et non communicasse testatus est. Johannes episcopus Narniensis, et Johannes cardinalis diaconus, se vidisse illum diaconem ordinasse in equorum stabulo, non certis temporibus, sunt professi.

A Benedictus cardinalis diaconus cum ceteris condiaconibus et presbiteris dixerunt se scire quod ordinationes episcoporum præcio faceret, et quod annorum decem episcopum in Tudertina civitate ordinaret. De sacrilegio dixerunt non esse necesse percontari, quia plus videndo quam audiendo seire potuissemus. De adulterio dixerunt, quod oculis non viderent, sed certissime scirent viduam Rainerii et Stephanam patris concubinam et Annam viduam cum neptesua abusum esse, et sanctum palatium lupanar et prostibulum fecisse. Venationem dixerunt publice exercuisse; Benedictum spiritalem suum patrem lumine privasse, et mox mortuum esse; Johannem cardinalem subdiaconem virilibus amputatis occidisse; incendia fecisse, ense accinctum, galea et lurica⁴⁵² indutum esse testati sunt. Diaboli in amorem vinum bibisse, omnes tam clerici quam laici acclamarunt. In ludo aleæ, Jovis, Veneris ceterarumque demonum adjutorium poposcisse dixerunt. Matutinas et canonicas horas non enim celebrasse, nec signo crucis se monuisse⁴⁵³ professi sunt.

11. His auditis imperator, quia Romani ejus loquelam propriam, hoc est Saxoniam, intelligere nequibant, Liudprando Cremonensi episcopo præcepit, ut Latino sermone hæc Romanis omnibus que secuntur exprimeret. Surgens itaque sic cepit: « Persepe contigit, et nobis expertis credimus, ut in dignitatibus constituti invidorum infamia maculentur; displicet bonus malis, quemadmodum et malis bonis. Atque hoc rei est, quod hanc in papam accusationem, quam modo Benedictus cardinalis diaconus legit et vobiscum fecit, amphibolam retinemus, incerti, utrum zelo justitiæ an impietatis livore prorrumperet. Unde mihi indigno secundum concessæ dignitatis auctoritatem omnes obtestor per Deum, quem fallere, etsi vult, nemo potest sanctamque ejus genitricem intemeratam virginem Mariam, perque præciosissimum apostolorum principis corpus, in cujus hæc recitantur ecclesia, ut nulla in domum papam jaculentur convitia, quæ non sint ab ipso patrata atque a viris probatissimis visa. » Tunc episcopi, presbiteri, diaconi, reliquosque clerus, et cunctus Romanorum populus quasi vir unus dixerunt: Si non et quæ per Benedictum diaconem lecta sunt, hisque turpiora et ampliora Johannes papa indigna commisit facinora, non nos a delictorum vinculis absolvat apostolorum princeps beatissimus **D** Petrus, qui verbo cælum indignis claudit, justitiam aperit; sed simus anathematis vinculo innodati, atque in die novissima in sinistra parte positi, cum eis qui dixerunt domino Deo: *Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus (Job. xxi, 14)*. Quod si fidem nobis non admittitis, exercitui domni impera-

VARIE LECTIONES.

⁴⁴⁷ secellarius 1. ⁴⁴⁸ imperiola 1. ⁴⁴⁹ eo corr. io 1. vita haud totum legitus, a stilo tantum indicato in 2 legitur eo vita ⁴⁵⁰ exprimitur 1. ⁴⁵¹ cardinales 1. ⁴⁵² i. e. lorica. ⁴⁵³ i. e. munisse.

NOTÆ.

(156) Oppidorum 55 Gallesæ et Falerii.

toris saltem debetis credere, cui anto quinque dies ense accinctus, clipeo, galea, et lorica indutus occurrit: solus Tiberis, qui interfluxit, no sic ornatus ab exercitu caperetur, impedivit. » Mox sanctus imperator dixit: « Tot sunt hujus rei testes, quot sunt nostro in exercitu bellatores. » Sancta synodus ⁴⁵⁴ dixit: « Si placet sancto imperatori, mittantur litteræ domno papæ, ut adveniat, seque ex his omnibus purget. » Tunc eidem sunt hujusmodi litteræ destinatae:

12. « Summo pontifici et universali papæ domno Johanni, Otto divinæ respectu clementiæ imperator augustus, cum archiepiscopis, episcopis, Liguriæ, Tusciæ, Saxonie, Franciæ, in Domino. Romam ob servitium Dei venientes, dum filios vestros, Romanos scilicet episcopos, cardinales presbiteros et diacones, insuper et universam plebem de vestri absentia percontaremur, et quid causæ esset quod nos æclesiæ vestræ vestrique defensores videre nolissetis, talia de vobis tamque obscena protulerunt, ut si de histrionibus dicerentur, verecundiam nobis ingererent. Quæ ne magnitudinem vestram omnia lateant, quædam nobis ⁴⁵⁵ sub brevitate describimus; quoniam et si cuncta nominatim exprimere cupimus, dies nobis non sufficit unus. Noveritis itaque, non a paucis, sed ab omnibus tam nostri quam et alterius ordinis, vos homicidii, perjurii, sacrilegii, et ex propria cognatione atque ex duabus sororibus incesti crimine esse accusatos. Dicunt et aliud auditu ipso horridum, diaboli vos in amore vinum bibisse; in ludo aleæ Jovis, Veneris, ceterorumque demonum auxilium poposcisse. Oramus itaque paternitatem vestram obnixè, ne Romam venire atque ex his omnibus vos purgare dissimuletis. Si forte vim temerariæ multitudinis formidatis, juramento vobis adfirmamus ⁴⁵⁶, nihil fieri præter sanctorum canonum sanctionem. Data VIII Idus Novembris. »

13. Hanc epistolam cum legisset, hujusmodi apologeticum scripsit: « Johannes episcopus, servus servorum Dei, omnibus episcopis. Nos audivimus dicere quia vos vultis alium papam facere; si hoc facitis, excommunico vos da (157) Deum omnipotentem, ut non habeatis licentiam nullum ⁴⁵⁷ ordinare, et missam celebrare. »

14. Cum hæc epistola in sancta synodo legeretur, advenerunt, qui prius defuerant religiosi, a Lotharingia Henricus Treverensis archiepiscopus, ab Emilia et Liguria Wido Mutinensis, Gezo Tertonen-
D
sis, Sigulfus Placentinus; quorum consilio domno papæ ita rescribunt (Nov. 22): « Summo pontifici et universali papæ domno Johanni. Otto divinæ respectu clementiæ imperator augustus, sed et sancta synodus Romæ Dei ob servitium congregata,

A in Domino salutem. Preterita synodo, quæ celebrata est 8 Idus Novembris, litteras vobis direximus, in quibus accusatorum vestrorum verba atque accusationis causæ delinebantur. Rogavimus etiam eisdem litteris magnitudinem vestram, quemadmodum justum est, Romam ⁴⁵⁸ venire seque ex his quæ obiciuntur purgare. Recepimus autem litteras a vobis, non quales temporis qualitas, sed inconsultorum hominum vanitas expoposcit. Non veniendi ad synodum rationabilis esse excusatio debuit. Sed et præsentis magnitudinis vestræ debuerunt nuntii interesse, qui aut egritudinis aut certæ difficultatis causa satisfacerent sanctam vos synodum declinasse. Est et aliud vestris in litteris scriptum, quod non episcopum sed puerilem ineptiam scribere deceret. Excommunicastis etenim omnes, ut haberent licentiam canendi missas, ordinandi ecclesiasticas dispositiones, si alium Romanæ sedi constitueremus episcopum. Ita enim scriptum erat: *Non habeatis licentiam nullum ordinare*. Nunc usque putavimus, immo vere credidimus, duo negativa ⁴⁵⁹ unum facere dedicativum, nisi vestra auctoritas priscorum sententias infirmaret auctorum. Nos vero intentioni vestræ, non verbis, respondeamus. Si ad synodum venire et objecta purgare non differtis, auctoritati vestræ procul dubio obedimus. Sed si, quod absit, venire et objecta vobis capitalia crimina purgare dissimulatis, cum præsertim vos nihil venire impediatur, non maris navigatio, non corporis egritudo, itineris longitudo, tunc excommunicationem vestram parvipendemus, eamque potius in vos retorquebimus, quoniam quidem juste facere possumus. Judas, Domini nostri Jesu Christi proditor, immo venditor, cum ceteris prius ligandi atque solvendi potestatem a magistro in hæc verba acceperat: *Amen dico vobis, quæcumque alligaveritis super terram, ligata ⁴⁶⁰ erant et in celis, et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in celis* (Matth. xviii, 18). Quandiu enim bonus inter condiscipulos fuit, ligare atque solvere valuit; postquam vero cupiditatis causa ⁴⁶¹ homicida factus, vitam omnium occidere voluit, quem postea ligatum solvere aut solutum ligare potuit, nisi se ipsum, quem infelicissimo laqueo strangulavit? Data 10 Kalendas Decembris et missa per Adrianum cardinalem presbyterum, et Benedictum cardinalem diaconem. »

15. Qui cum Tiberim pervenissent, eum non invenerunt; pharetratus enim in campestris jam abierat; nec quisquam erat qui his ubi ipse esset indicare posset. Cumque eum invenire non possent, cum eisdem litteris ad sanctam synodum, quæ tunc tertio est habita, sunt reversi. Mox imperator ait: « Expectavimus adventum ejus, ut, præsentis eo, quid

VARIE LECTIONES

⁴⁵⁴ sidonus f. ⁴⁵⁵ ita f. ⁴⁵⁶ adfirmus f. ⁴⁵⁷ ullum f. sed nullum legendum esse ex sequentibus patet
⁴⁵⁸ R. v. s. e. h. q. o. p. R. a. I. desunt 5a 5a*. ⁴⁵⁹ gatina f. ⁴⁶⁰ l. e. et i. c. et q. s. s. t. e. s. ei i. c. desunt 5a. 5a*. ⁴⁶¹ deest 5 a. veneno 5a*.

NOTÆ

(157) Italismus, loco de.

nobis egerit, quereremur; verum quoniam non eum adfuturum certo scimus, quam perfide nobiscum egerit, ut diligenter agnoscatis, etiam atque etiam flagitamus. Notum itaque vobis facimus archiepiscopis, episcopis ⁴⁶¹, presbiteris, diaconibus, reliquoque clero, necnon et comitibus, iudicibus, omnique plebi, quod idem Johannes papa oppressus a Berengario atque Adelberto, rebellibus nostris, misit nobis in Saxoniam nuntios, rogans ut ob amorem Dei in Italiam veniremus, et ecclesiam sancti Petri ac se ipsum ex eorum faucibus liberaremus. Nos vero adjuvante Deo quantum fecerimus, non est necesse dicere, ut impræsentiarum videtis. Ereptus vero mea opera ex eorum manibus, et honori debito restitutus, oblitus juramenti, et fidelitatis quam mihi supra corpus sancti Petri promisit, eundem Adelpertum Romam venire fecit, et contra me defendit, seditiones fecit, et videntibus nostris militibus dux belli factus, lorica et galea est indutus; quod super hoc sancta synodus decernat, edicat. » Ad hæc Romani pontifices reliquosque clerus et cunctus populus responderunt: « Inauditum vulnus inaudito est cauterio exurendum. Si corruptis moribus soli sibi, et non cunctis obsesset, quoquo modo ⁴⁶² tolerandus esset. Quot prius casti hujus facti sunt imitatione incesti? Quot probi hujus exemplo conversationis sunt reprobi? Petimus itaque magnitudinem imperii vestri, monstrum ⁴⁶⁴ illud nulla virtute redemptum a vitiis, a sancta Romana ecclesia polli, aliumque loco ejus constitui, qui nobis exemplo bonæ conversationis præesse valeat et prodesse; sibi recte vivat, ac bene vivendi nobis exemplum præbeat. » Tunc imperator: « Placet, inquit, quod dicitis, nihilque gratius nobis, quam ut talis, qui huic sanctæ et universali sedi præponatur, inveniri possit. »

16. His dictis, omnes una voce dixerunt: « Leonem, venerabilem sanctæ Romanæ ecclesiæ proto-scriniarium, virum approbatum et ad summum sacerdotii gradum dignum, nobis in pastorem eligimus, ut summus et universalis papa sanctæ Romanæ ecclesiæ, reprobato ob improbos mores Johanne apostata! » Cumque hoc tertio omnes dixissent, annuente imperatore, nominatum Leonem ad Lateranense palatium secundum consuetudinem cum laudibus ducunt, et certo tempore in ecclesia sancti Petri ad summum sacerdotium sancta consecratione attollunt, et fideles ei adfuturos jurejurando promittunt (*Dec.* 6).

17. (*An.* 964.) His ita gestis, sperans sanctissimus imperator, cum paucis Romæ se degere posse, ne consumeretur Romanus populus ob multitudinem exercitus, multis, ut redirent, licentiam dedit. Cumque hoc Johannes, qui dictus est papa, cognosceret, non ignorans quam facile Romanorum mentes pecunia posset corrumpere, clam Rymam mittit non-

A tios, beati Petri omniumque ecclesiarum pecuniam repromittens, si super pium imperatorem et dominum Leonem papam irruerent ⁴⁶⁵, eosque impiissime trucidarent. Quid multis morer? Romani quam mox exercitus paucitate confisi immo decepti, et pecuniæ promissione animati, bucina concrepante super imperatorem, ut eum occidant, festinare contendunt. Quibus imperator supra pontem Tyberis, quem Romani plaustris impeditum habebant, occurrit. Cujus fortes milites, assuefacti bello, pectora et armis intrepidi, eos inter prosiliunt, et quasi accipitres avium multitudinem, nullo resistente, perterrent. Non latibula, non corbes, non concava ligna, non criptæ sordium receptacula, fugientibus tutelæ esse possunt. Occiduntur itaque, et ut fortibus assolet contingere viris, passim a tergo vulnerantur. Quis tunc Romanorum cladis hujus superstes fieret si, non imperator sanctus misericordia, quæ eis nulla debebatur, inclinatus. suos adhuc interficere sciens ⁴⁶⁶ retraheret, revocaret?

18. Itaque devictis omnibus, atque his qui supererant obsidibus acceptis, venerabilis papa Leo pedibus imperatoris provolutus, orat, ut Romanis obsides reddat, seque eorum fidei commendat. Rogatu denique venerabilis papæ Leonis imperator sanctus Romanis obsides reddit, non incertus quod prosecuturus sum incepturos. Igitur Romanorum fidei eundem papam, quemadmodum lupi agnum, commisit. Dein Roma exiens, Cammerinum Spole-tumque versus, ubi Adelbertum esse audierat, properavii.

C 19. Interea mulieres quibuscum Johannes, qui dictus est papa, voluptatis suæ ludibrium exercebat, ut non ignobiles et plures concitaverunt Romanos ut Leonem, summum et universalem papam a Deo et ipsis electum, perderent, et Johannem in urbem susciperent. Quod cum fecissent, miserante Deo, ex eorum manibus est venerabilis papa Leo liberatus, paucisque secum comitantibus, ad piissimi Ottonis imperatoris misericordiam est profectus.

D 20. Imperator denique sanctus, tantum dedecus egre ferens, cum ex domni papæ Leonis ejectione, tum ex Johanne cardinali diacone, et Azone scriniario, quorum alterum manu dextera, alterum lingua, duobus digitis naribusque abscisis, Johannes abdicatus defedaverat, reparatio exercitu, Roma ⁴⁶⁷ redire disposuit. Prius tamen quam sancti essent imperataris copiæ congregatæ, volens cunctis sæculis innotescere Dominus, cum juste esset Johannes papa a suis episcopis et omni plebæ repudiatus, quamque postmodum injuste receptus, quadam nocte extra Romam, dum se cum viri cujusdam uxore oblectaret, in temporibus adeo a diabolo est percussus (*Mai.* 14), ut infra dierum octo spacium eodem sit vulere mortuus. Sed eucharistiæ viaticum, ipsius instinctu qui eum percusserat ⁴⁶⁸, non percepit;

VARIE LECTIONES

⁴⁶² vox deest 1. 2. rel. ⁴⁶³ mod 1. ⁴⁶⁴ monstrum 1. ⁴⁶⁵ irrurent 1. ⁴⁶⁶ i. e. seicitanter? sicientes 5a.
⁴⁶⁷ i. e. romam. ⁴⁶⁸ percussera 1.

quemadmodum a suis cognatis et familiaribus, qui præsentes erant, persepe sub attestazione audivimus.

21. Quo mortuo, Romani omnes, juramenti quod sancto promiserant imperatori immemores, Benedictum cardinalem diaconem papam constituunt, insuper et juramento, nunquam se eum dimissuros, sed contra eum imperatoris potentiam defensuros, promittunt. Quo audito, Imperator urbem vallavit, neminem, qui non membris truncaretur, exire permisit; machinis et fame usque adeo afflixit, donec Romanis nolentibus urbem reciperet, Leonem virum venerabilem debitæ sedi restitueret (*Jun. 23*). ac Benedictum summæ sedis invasorem ejus præsentiam præsentaret.

22. Residentibus itaque domno Leone summo et universali papa in ecclesia Lateranensi, necnon et imperatore sanctissimo Ottona, episcopis insuper Romanis, Italicis, a Lotharingia et Saxonia archiepiscopis, episcopis, presbiteris, diaconibus, omnique Romanorum plebe, quorum nomina ⁴⁶⁹ inferius adscribentur, advenit Benedictus, apostolicæ sedis invasor, eorum qui se elegerant manibus adductus, pontificalibus vestibus indutus. Quem Benedictus cardinalis archidiaconus tali sermone adgressus: « Qua tibi auctoritate, quave lege, o invasor, hæc pontificalia indumenta usurpasti, superstite hoc præsentem domno nostro venerabili papa Leone, quem tu nobiscum, accusato et reprobato Johanne, ad

A aposfolicatus culmen elegisti? Num inficiari potes, præsentem domno imperatori juramento promisisse nunquam te cum ceteris Romanis papam electurum aut ordinaturum absque illius filiique ejus regis Ottonis consensu! » Benedictus respondit: « Si quid peccavi, miseremini mei. » Tunc imperator effusis lacrimis, quam misericors esset ostendens, rogavit synodum, ne Benedicto præjudicium fieret. Si vellet et posset, ad interrogata responderet causamque suam defenderet; quod si non posset aut nollet, ac se culpabilem redderet, tamen pro timore Dei misericordiam aliquam inveniret. Quo audito, ad domni Leonis papæ pedes ipsiusque imperatoris isdem Benedictus concite procidens, se peccasse ⁴⁷⁰, se sanctæ Romanæ sedis invasorem esse, acclamavit. Post hæc pallium sibi abstulit, quod simul cum pontificali ferula, quam manu gestabat, domno papæ Leoni reddidit. Quam ferulam isdem papa fregit, et fractam populo ostendit, Deinde Benedictum in terra sedere præcepit. Cui casulam, quam planetam dicunt, cum stola pariter abstulit. Post autem omnibus episcopis dixit: « Benedictum, sanctæ Romanæ et apostolicæ sedis invasorem, omni pontificatus et prespiteratus honore privamus; ob elemosinam vero domni imperatoris Ottonis, cujus summs opera in sedem debitam restituti, diaconatus cum ordinem habere permittimus, et non jam Romæ, sed in exilium ad quod destina ⁴⁷¹.

VARLÆ LECTIONES.

⁴⁶⁹ nra 1. ⁴⁷⁰ i. e. peccasse ⁴⁷¹ ita codex 1. *fnit media in pagina et initio lineæ. Codd. 2. et 4. eodem modo. set in exilium destinamus 5. Set in exilio destinamus 5 a. set in exilium destinamus editt et Albericus. Sententia poscere videtur; destinatus est abeat.*

LIUTPRANDI

CREMONENSIS EPISCOPI

RELATIO DE LEGATIONE CONSTANTINOPOLITANA.

Ottonis Romanorum invictissimos imperatores augustos, gloriosissimamque Adelheidem imperatricem augustam, Liudprandus ⁴⁷² sanctæ Cremonensis ecclesiæ episcopus, semper valere, prosperari, triumphare, anhelat, desiderat, optat.

1. Quid causæ fuerit, quod prius litteras ⁴⁷³ sive nuntium meum non susceperitis, ratio subsequens declarabit. Pridie Nonas Junii Constantinopolim venimus, et ad contumeliam vestram turpiter suscepti, graviter turpiterque sumas tractati; palatio quidem satis magno et aperto, quod nec frigus arceret, sicut

C nec calorem repelleret, inclusi sumus; armati milites appositi sunt custodes, qui meis omnibus exitum ⁴⁷⁴, cæteris prohiberent ingressum. Domus ipsa solis nobis inclusis pervia, a palatio adeo sequestrata, ut eo nobis non equitantibus, sed ambulatibus, anhelitus truncaretur. Accessit ad calamitatem nostram, quod Græcorum vinum ob picis, tadæ, gypsi commixtionem nobis impotabile fuit. Domus ipsa erat inaquosa, nec sitim saltem aqua exstinguere quivimus, quam data pecunia emeremus. Huic magno væ, væ aliud apsitum est, homo scilicet nostrorum ⁴⁷⁵ custos, qui cotidianos

VARLÆ LECTIONES.

⁴⁷² ita ubique correxi; luitprandus *Canisius* edidit. ⁴⁷³ literas C; uui etiam millia, littus, opportunus, imo, tentare, solennis, quotidianus, quatenus, eleemosyna, Joannes, nuncius contra *Liudprandi* scribendi rationem exprimi fecit, quod correximus. ⁴⁷⁴ exitium C. ⁴⁷⁵ Sciliorum al. Siciliorum C. fortasse legendum: homo scilicet nostrorum (domorum?) custos.